

ISSN 2091-5187

SERVIS

ILMIY-AMALIY
JURNAL

№3

2026

SERVIS

ILMIY-AMALIY JURNAL 2026-yil, 3-soni

Muassis: Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

O‘zbekiston Matbuot va axborot agentligi tomonidan 2008-yil 31-dekabrda
0561-raqam bilan ro‘yxatga olingan.
O‘zR OAK Riyosatining 19.03.2017-y., 239/5-sonli qarori bilan e’tirof etilgan.

Tahririyat a’zolari:

Mas’ul kotib:

i.f.d., prof. M.Q.Pardayev

Muharrirlar:

i.f.d., dotsent F.A.Safarov
PhD, dotsent I.M.Pardayeva
PhD, I.Sh.Ernazarova

Texnik muharrir:

katta o‘qituvchi F.O.O‘roqov

Korrektor:

PhD, dotsent v.b.
T.I.Yahyoyev

Sahifalovchi:

PhD, dotsent v.b.
X.N.Ochilova

1 yilda 4 marotaba
chop etiladi.

**O‘zbekiston hududida
tarqatiladi.**

Tahririyat manzili:

140100, Samarqand shahar,
Amir Temur ko‘chasi, 9-uy,

tel.: +998(66)233-28-38,
+998(97)913-74-40

faks: +998(366)231-12-53
el.pochta:

samisiservis@mail.ru

Tahrir hay’ati raisi:

M.E.Po‘latov – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti rektori,
i.f.d., professor

Tahrir hay’ati raisi o‘rinbosari:

O.M.Pardayev – SamISI prorektori, iqtisod fanlari doktori,
professor

Tahrir hay’ati a’zolari:

M.M.Muxammedov – SamISI professori, iqtisod fanlari
doktori

D.R.Zaynalov – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

O.M.Murtazayev – TDIUSF direktori, iqtisod fanlari doktori,
professor

M.R.Boltabayev – TDIU professori, iqtisod fanlari doktori

R.X.Ergashev – QarMII professori, iqtisod fanlari doktori

B.K.G‘oibnazarov – iqtisod fanlari doktori, professor

I.S.To‘xliyev – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

K.B.Urazov – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

D.H.Aslanova – iqtisod fanlari nomzodi, professor

Q.J.Mirzayev – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

B.I.Isroilov – TDIU professori, iqtisod fanlari doktori

G.M.Shodiyeva – SamISI professori v.b., iqtisod fanlari doktori

S.N.Toshnazarov – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

R.N.Normaxmatov – SamISI professori, texnika fanlari doktori

A.Bektemirov – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

M.T.Alimova – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

Z.Dj.Adilova – TDIU professori, iqtisod fanlari doktori

Sh.O.Quvondiqov – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

L.N.Xalikova – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

F.A.Safarov – SamISI dotsenti, iqtisod fanlari doktori

A.M.Karimova – SamISI professori, iqtisod fanlari doktori

I.B.Mattiyev – SamISI professori, pedagogika fanlari doktori

B.F.Boronov – SamISI professori v.b., iqtisod fanlari doktori

A.N.Xoliqulov – SamISI professori, iqtisod fanlari nomzodi

X.A.Raximov – SamISI dotsenti, PhD

S.A.Babanazarova – SamISI dotsenti, PhD

X.N.Ochilova – SamISI dotsenti v.b., PhD

I.R.Berdikulova – SamISI dotsenti v.b., PhD

A.Q.G‘apparov – SamISI dotsenti v.b., PhD

Зафаржон Толибжонович Вахобов Социально-экономические эффекты брендинга туристских дестинаций: модель оценки на примере Самарканда	153
Хасан Абдусайитович Рахимов Меҳмонхоналарнинг иқтисодий рақобатбардошлигини ошириш йўллари	161
Mohigul Ulug‘bekovna Shodiqulova Madaniy turizmni rivojlantirishda kichik biznes va mahalliy tadbirkorlikning o‘rni	164
Shaxnoza Shomurotovna Toshpulatova Mehmonxonalarning rivojlanish tarixi hamda “mehmonxona” tushunchasining ilmiy, nazariy va amaliy masalalari	169
MENEJMENT VA MARKETING	
Xilola Nematovna Ochilova Ilmiy kadrlar tayyorlash va ilm-fan sohasida boshqaruv samaradorligini oshirish yo‘llari	172
Mahliyo Islamovna Diyarova, Sanjar Abdulahodovich Rahimov Uy-joy qurilishini rivojlantirishning iqtisodiy boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish	179
MOLIYA, PUL MUOMALASI VA KREDIT	
Azim Qayumovich G‘apparov, Dostonbek Jo‘rabek o‘g‘li Qoplonov Ijtimoiy obyektlarda qurilish xizmatlarini moliyalashtirishning samaradorligini oshirish: nazariy va amaliy yondashuvlar	185
Abdunazar Narzullayevich Ibragimov Islom moliya tashkilotlarida buxgalteriya hisobini xalqaro standartlar asosida tashkil etish	189
BUXGALTERIYA HISOBI, IQTISODIY TAHLIL VA AUDIT	
Низомиддин Бегбутаевич Хўжабеков Консолидациялашган молиявий ҳисобот ва бизнес бирлашувларида кечиктирилган фойда солиғини МҲХС (IAS) 12 асосида тан олиш	197
Умар Худайбердиев Қўшилган қийматнинг шаклланиши ва мамлакат ялпи ички маҳсулот ҳажмининг кўпайиши	206
Ortiq Eshnazarovich Ernazarov Xizmat ko‘rsatish sohasini chiziqli ekonometrik modellashda juft korrelyatsiya koeffitsiyentining ahamiyati	208
Bekniyoz Suvonov Moliyaviy hisobot tahlilini raqamli transformatsiya qilishning analitik imkoniyatlari	212
Bobir Kiyomidinovich Muftaydinov Korxonaning to‘lov qobiliyatini kompleks baholashda qo‘llaniladigan skoring usulining mazmuni	217
Хушвакт Мансурович Ёдгоров Дори воситалари саноати корхоналарида асосий ишлаб чиқариш харажатлари бухгалтерия ҳисоби ва таннархни аниқлаш тартиби	221
TA’LIM, KADRLAR TAYYORLASH VA PEDAGOGIKA	
Li Shan Research on the Impact of Teacher's Ethics and style on the Core Competitiveness of Universities	227
Kamoliddin Asomiddin o‘g‘li Jaxongirov Ta’lim turizmi bozorini rivojlantirishning xalqaro tajribasi va uni o‘zbekiston sharoitida qo‘llash imkoniyatlari	231
E’TIBORGA MOLIK MASALALAR	
Мамаюнус Қаршибаевич Пардаев Узоқ умр кўриш сирлари. Фарзанд тарбиялашдаги хатолар	236
Мамаюнус Пардаев, Фарход Набиев Манфаатлар тўқнашуви мазмуни ва турлари	238

ko‘rsatkichlardan foydalanish lozim;

5. Hududlar kesimida alohida modellar ishlab chiqish. Xizmat ko‘rsatish sohasining rivojlanish sharoitlari hududlarga qarab farqlanishi sababli, hududiy ma’lumotlar asosida ekonometrik modellar tuzish boshqaruv qarorlarining aniqligini oshirishi mumkin;

6. Ekonometrik modellar asosida prognozlashni kuchaytirish. Xizmatlar hajmining kelgusidagi o‘zgarishlarini oldindan baholash orqali sohada investitsiya, bandlik va infratuzilmani rivojlantirish bo‘yicha samarali qarorlar ishlab chiqish imkoniyatlarini kengaytirish zarur.

Shunday qilib, juft korrelyatsiya koeffitsientidan to‘g‘ri va kompleks foydalanish xizmat ko‘rsatish sohasidagi iqtisodiy bog‘liqliklarni aniqlash, chiziqli ekonometrik modellarni takomillashtirish hamda sohaga oid ilmiy asoslangan boshqaruv qarorlarini ishlab chiqishda muhim amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ernazarov O.E., Usmanova D.Q., Kaz M.S. Ekonometrika asoslari. – S.: «SamDU», 2022. – 219 b.
2. Ernazarov O.E. Korxonalarda foyda va zararlarni tahlil qilishda innovatsion metodlar ahamiyati // Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot jurnali, 12-son, 2025. Elektron nashr. 207-211-betlar. // https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=j2jVIjkAAAAJ&citation_for_view=j2jVIjkAAAAJ:zYLM7Y9cAGgC.
3. Магнус Я.Р., Катышев П.К., Пересецкий А.А. Эконометрика. Учебник. –М., 2005.–499 с.
4. Эндрю Ф., Сигел. Практическая бизнес-статистика. 4-е издание, – М.: Издательский дом «Вильямс», 2002. – 450 с.

О.Эрназаров Значение коэффициента парной корреляции в линейном эконометрическом моделировании сектора услуг	O.Ernazarov The importance of the pairwise correlation coefficient in linear econometric modeling of the service sector
Аннотация. В данной статье рассматривается теоретическое и практическое значение коэффициента парной корреляции в процессе линейного эконометрического моделирования сектора услуг. В статье обосновывается роль корреляционного анализа в оценке эффективности сектора услуг и выявлении тенденций развития. Также показано, что рациональное использование коэффициента парной корреляции способствует повышению практической ценности линейной эконометрической модели. Ключевые слова: сектор услуг, эконометрическая модель, линейная модель, парная корреляция, коэффициент корреляции, экономические факторы, статистический анализ, моделирование.	Abstract. This article discusses the theoretical and practical significance of the pair correlation coefficient in the process of linear econometric modeling of the service sector. The article substantiates the role of correlation analysis in assessing the efficiency of the service sector and identifying development trends. It is also shown that the rational use of the pair correlation coefficient serves to increase the practical value of the linear econometric model. Keywords: service sector, econometric model, linear model, pair correlation, correlation coefficient, economic factors, statistical analysis, modeling.

Bekniyoz Suvonov – TIFT katta o‘qituvchisi, PhD

ORCID: 0000-0003-4165-2091 beksuvonov8019@gmail.com

MOLIYAVIY HISOBOT TAHLILINI RAQAMLI TRANSFORMATSIYA QILISHNING ANALITIK IMKONIYATLARI

Annotatsiya. Maqolada moliyaviy hisobot tahlilini raqamli transformatsiya qilishning analitik imkoniyatlari o‘rganilgan. XBRL, ERP, Business Intelligence, sun‘iy intellekt va tushuntiriladigan AI vositalarining tahlil sifati, tezkorligi va shaffofligiga ta’siri baholanib, korxonalar uchun integratsiyalashgan raqamli tahlil yo‘nalishlari taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli transformatsiya, raqamli moliyaviy hisobot, XBRL, Business Intelligence, mashinaviy o‘rganish, analitik signal, avtomatlashtirilgan tahlil, tushuntiriladigan analitika.

Kirish. Raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaviy hisobotning qiymati faqat uning mavjudligi bilan emas, balki undagi axborotni qanchalik tez, chuqur va ishonchli tahlil qilish mumkinligi bilan belgilanmoqda. An’anaviy tahlil amaliyotida hisobot ko’rsatkichlari ko’pincha elektron jadvallarga qo’lda ko’chiriladi, koeffitsiyentlar alohida hisoblanadi, davrlararo solishtirish esa tahlilchi tajribasiga kuchli bog’liq bo’ladi. Bunday jarayon hajmli ma’lumotlarda sekinlashadi, takroriy operatsiyalar sonini oshiradi va tahlil natijasining qayta tekshirilishini murakkablashtiradi. Raqamli transformatsiya esa moliyaviy tahlilni “hisobot tayyor bo’lgandan keyingi” jarayondan ma’lumot oqimi bilan uzviy bog’langan uzluksiz analitik faoliyatga aylantirish imkonini beradi.

IFRS Foundation raqamli moliyaviy hisobotni moliyaviy axborotni kompyuter o’qiy oladigan strukturali formatda taqdim etish va foydalanuvchilarga uni qidirish, ajratib olish, solishtirish hamda tahlil qilishni yengillashtiruvchi mexanizm sifatida tavsiflaydi [1]. XBRL asosidagi IFRS Accounting Taxonomy moliyaviy hisobot elementlarini standart teglar orqali belgilab, kompaniyalar va davrlar bo’yicha ma’lumotlarni mashinada qayta ishlash imkonini beradi. 2026-yil hisobot davri uchun IFRS Accounting Taxonomy 2025 amaldagi taksonomiya bo’lib qolishi rasman ma’lum qilingan [2]. Bu holat raqamli hisobotni faqat texnik format emas, balki moliyaviy tahlilning yangi ma’lumotlar infratuzilmasi sifatida qarash zarurligini ko’rsatadi.

Raqamlashtirish bilan raqamli transformatsiya tushunchalarini farqlash muhim. Raqamlashtirish mavjud hujjat, jadval yoki jarayonni elektron ko’rinishga o’tkazishi mumkin. Raqamli transformatsiya esa ma’lumot manbai, tekshiruv qoidalari, analitik algoritmlar, vizualizatsiya va qaror qabul qilish jarayonlarini qayta loyihalashni anglatadi. Masalan, moliyaviy koeffitsiyentni Excelda avtomatik hisoblash raqamlashtirishga yaqin bo’lsa, ERPdan ma’lumotni API orqali olish, XBRL elementlari bilan uyg’unlashtirish, sifat nazoratidan o’tkazish, koeffitsiyent va trendlarni avtomatik hisoblash, anomalayani AI yordamida aniqlash va natijani sabab kodi bilan boshqaruv panelida ko’rsatish raqamli transformatsiyaga xos kompleks jarayondir.

Maqolaning maqsadi moliyaviy hisobot tahlilini raqamli transformatsiya qilishning asosiy analitik imkoniyatlarini tizimlashtirish, raqamli ma’lumotlardan foydalanish zanjirini asoslash va korxona amaliyotiga mos ilmiy-amaliy yechimlarni shakllantirishdan iborat. Shu maqsadda raqamli moliyaviy hisobotning tahliliy qiymatini aniqlash, zamonaviy analitik vositalar funksiyalarini qiyoslash, ma’lumot sifati, algoritmik ishonchlilik va inson nazorati o’rtasidagi bog’liqlikni ochib berish hamda integratsiyalashgan raqamli tahlil konturini taklif etish vazifalari belgilandi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. O’zbekistonlik olim Ilyos Ochilov raqamli texnologiyalar rivojlangan sharoitda buxgalteriya hisobini transformatsiya qilish masalalarini tadqiq etib, sun’iy intellekt, bulutli tizimlar va blokcheyn kabi vositalar hisob jarayonining tezkorligi va aniqligini oshirishini, biroq texnologik moslashuv, kadrlar malakasi va kiberxavfsizlik muammolari yangi boshqaruv talablarini yuzaga keltirishini ta’kidlaydi [3]. Ushbu yondashuv moliyaviy tahlil uchun ham muhim: analitik natijaning sifati faqat algoritmgaga emas, balki birlamchi ma’lumotning yaxlitligi, tizimlar integratsiyasi va nazorat muhiti sifatiga bog’liq.

Hasan Axmedov va Intizor Xudaynazarova raqamli transformatsiya davrida buxgalteriya tizimining rivojlanishini tahlil qilib, avtomatlashtirish, bulutli hisoblash va sun’iy intellekt buxgalteriya axborotini strategik qarorlar uchun analitik manbaga aylantirayotganini ko’rsatadilar [4]. Mualliflar yondashuvidan kelib chiqib, moliyaviy tahlilchining roli ham ma’lumotlarni qo’lda yig’ishdan tahlil dizayni, natijani talqin qilish, riskni baholash va qaror uchun kontekst yaratishga siljishi asoslanadi.

Nissim katta ma’lumotlar va buxgalteriya axborotining baholash jarayonidagi o’rnini tahlil qilib, yangi ma’lumot manbalari va hisoblash imkoniyatlari korxona qiymatini aniqlash, prognozlash va an’anaviy moliyaviy ko’rsatkichlarni boyitishga xizmat qilishini asoslaydi [5]. Liaras, Nerantzidis va Alexandridis mashinaviy o’rganishning buxgalteriya va moliya tadqiqotlarida kengayib borayotganini ko’rsatib, klassifikatsiya, prognozlash va anomalialarni aniqlash kabi vazifalarda ushbu usullarning imkoniyatlarini tizimlashtiradi [6]. Hoag, Swallow va Weinberger XBRL asosidagi ochiq moliyaviy hisobot ma’lumotlaridan DuPont tahlilini avtomatlashtirish misolida foydalanib, extract–transform–load jarayoni analitik vazifalarni keng miqyosda takrorlash imkonini berishini ko’rsatgan [7]. Zhang, Cho va

Vasarhelyi esa tushuntiriladigan sun’iy intellektning audit va moliyaviy tahlildagi ahamiyatini yoritib, algoritmi natijasini foydalanuvchiga izohlash va professional mulohaza bilan bog’lash zarurligini ta’kidlaydi [8]. Demak, ilmiy adabiyotlar raqamli transformatsiyaning ikki tomonini ko’rsatadi: avtomatik qayta ishlash ko’lami va natijaning tekshiriluvchanligi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda moliyaviy hisobot tahlilini raqamli transformatsiya qilishning analitik imkoniyatlarini o’rganishda tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, kontent-tahlil, jarayonlarni dekompozitsiya qilish, mantiqiy tahlil va sintez hamda konseptual modellash-tirish usullaridan foydalanildi. Tizimli yondashuv raqamli moliyaviy tahlilning o’zaro bog’liq elementlarini yaxlit tizim sifatida baholashga, qiyosiy tahlil an’anaviy va raqamlashtirilgan moliyaviy tahlil jarayonlarini solishtirishga, kontent-tahlil IFRS Foundation materiallari va zamonaviy ilmiy adabiyotlarda keltirilgan yondashuvlarni tizimlashtirishga xizmat qildi. Jarayonlarni dekompozitsiya qilish usuli moliyaviy tahlilni “ma’lumot → tekshiruv → ko’rsatkich → signal → talqin → qaror” bosqichlariga ajratish uchun qo’llanildi. Mantiqiy tahlil va sintez asosida raqamli tahlil imkoniyatlari umumlashtirildi, konseptual modellash-tirish orqali esa DQ–IN–AU–AN–EX funksional qatlamlaridan iborat integratsiyalashgan raqamli tahlil tuzilmasi shakllantirildi.

Tahlil va natijalar.

1. An’anaviy va raqamli moliyaviy tahlilning qiyosiy xususiyatlari

Tahlil natijalari raqamli transformatsiya moliyaviy tahlilning faqat tezligini emas, balki uning axborot modeli, qamrovi va nazorat mexanizmini o’zgartirishini ko’rsatdi.

1-jadval.

An’anaviy va raqamli moliyaviy hisobot tahlilining qiyosiy tavsifi

Mezon	An’anaviy tahlil	Raqamli transformatsiyalangan tahlil
Ma’lumot manbai	PDF, Excel, qo’lda ko’chirish	XBRL, ERP, API, ma’lumotlar ombori
Ma’lumot tayyorlash	Takroriy qo’lda qayta ishlash	ETL va avtomatik validatsiya
Tahlil chastotasi	Davriy	Davriy + uzluksiz monitoring
Analitik qamrov	Asosiy koeffitsiyentlar	Koeffitsiyent, trend, benchmark, anomaliya
Natija	Statik jadval	Interaktiv BI paneli va sabab kodi
Nazorat	Qo’lda tekshiruv	Avtomatik qoidalar + audit izi + inson nazorati

Jadvaldagi farqlar raqamli transformatsiyada asosiy natija “ko’proq koeffitsiyent hisoblash” emasligini ko’rsatadi. Asosiy o’zgarish ma’lumot oqimining boshidan yakuniy qarorgacha bo’lgan jarayonni qayta tashkil etishdir. Strukturali format ma’lumotni mashina uchun tushunarli qiladi, integratsiya qo’lda ko’chirishni kamaytiradi, avtomatik tekshiruv tahlil boshlanishidan oldin nomuvofiqliklarni aniqlaydi, analitik modul esa ko’rsatkichlarni foydalanuvchi uchun ustuvor signalga aylantiradi.

2. Moliyaviy hisobot tahlilining raqamli analitik konturi.

Taklif etilayotgan raqamli analitik kontur olti bosqichdan iborat: ma’lumotlarni strukturali shaklda qabul qilish; buxgalteriya va texnik yaxlitlikni tekshirish; koeffitsiyentlar va trendlarni avtomatik hisoblash; benchmark va davrlararo tafovutlarni ajratish; anomaliyalar va ehtimoliy risk signallarini aniqlash; natijani izohlanadigan boshqaruv panelida taqdim etish. Ushbu yondashuvda AI yakuniy qarorni qabul qilmaydi; u katta ma’lumotlar ichidan tahlilchi e’tiborini talab qiladigan holatlarni saralaydi.

2-jadval.

Raqamli transformatsiyada moliyaviy tahlilning asosiy analitik imkoniyatlari

Raqamli vosita	Analitik vazifa	Tahliliy natija	Nazorat talabi
XBRL	Ma’lumotni standartlash	Tez taqqoslash	Teg va kontekst to’g’riligi
ERP + API	Avtomatik olish	Tahlil kechikishini qisqartirish	Master-data nazorati

BI	Vizual diagnostika	Trend va drill-down	Formula hujjati
ML / AI	Anomaliya va prognoz	Risk signali	Validatsiya
NLP	Izohlar tahlili	Matnli risklarni ajratish	Kontekst nazorati
XAI	Natijani izohlash	Sabab kodi va audit izi	Inson tasdig'i

XBRL moliyaviy hisobot satrlarini semantik jihatdan belgilash orqali raqamli tahlilning tayanch qatlamini yaratadi. Masalan, tushum, pul mablag'lari yoki majburiyat elementlari kompaniya hisobotida turli joyda berilgan bo'lsa ham, teglar ularni mashina uchun bir xil ma'nodagi element sifatida aniqlashga yordam beradi. Bu ko'rsatkichlarni katta tanlanmada avtomatik yig'ish, DuPont tahlili, likvidlik, leverage, rentabellik va pul oqimi sifatini standart formulalarda hisoblash imkonini beradi [1;7].

Sun'iy intellektning analitik qiymati koeffitsiyentni oddiy hisoblashdan ko'ra, ko'p o'lchovli kombinatsiyani tahlil qilishda yuqori. Masalan, tushum o'sayotgan paytda debitorlik qarzi undan tezroq o'sishi, operatsion pul oqimi pasayishi va qisqa muddatli qarzlar ko'payishi alohida ko'rsatkichlarda keskin muammo bo'lmazligi mumkin. Biroq ular birgalikda pulga aylanish sifati va likvidlik bo'yicha kuchaygan risk signalini beradi. AI bunday kombinatsiyani aniqlaydi, lekin yakuniy xulosa buxgalteriya mantiqi va biznes kontekstiga tayangan holda mutaxassis tomonidan berilishi kerak.

3. Raqamli analitika uchun diagnostik baholash mezonlari

Korxonada raqamli tahlilning mavjudligini faqat dasturiy ta'minot xaridi bilan baholash yetarli emas. Shu sababli besh qatlamli diagnostik matritsa taklif qilinadi. Har bir mezon 0–2 ball oralig'ida baholanadi: 0 – qo'lda yoki mavjud emas; 1 – qisman avtomatlashtirilgan; 2 – integratsiyalashgan va hujjatlashtirilgan. Mazkur shkala empirik reyting emas, korxona ichki diagnostikasi uchun mualliflik taklifidir.

3-jadval.

Moliyaviy tahlilning raqamli tayyorgarligini baholash matritsasi

Qatlam	0 ball	1 ball	2 ball
DQ	Qo'lda yig'iladi	Qisman standart	Strukturali + validatsiya
IN	Alohida fayllar	Qisman import	ERP/API/data warehouse
AU	Qo'lda formula	Makros/skript	Avtomatik pipeline
AN	Bazaviy koeffitsiyent	Trend/benchmark	Anomaliya/prognoz
EX	Natija manbasiz	Qisman hujjatlangan	Formula + manba + tasdiq

Mazkur matritsa raqamli transformatsiyani bosqichma-bosqich rejalashtirishga imkon beradi. Masalan, ma'lumot sifati va integratsiya 0–1 ball darajasida bo'lsa, murakkab AI modulini joriy etishdan oldin master-data, hisob siyosatiga mos ko'rsatkichlar lug'ati va avtomatik nazoratlar shakllantirilishi kerak. Aks holda tezkor algoritm sifatsiz ma'lumotni yanada tez qayta ishlaydi, biroq natijaning ishonchliligini oshirmaydi.

Olingan natijalar moliyaviy hisobot tahlilini raqamli transformatsiya qilishda texnologik va tahliliy komponentlar ajralmas ekanini ko'rsatadi. Strukturali ma'lumot bo'lmasa, ilg'or analitika ko'p resursni ma'lumot tozalashga sarflaydi. XBRL va yagona analitik lug'at bu muammoni kamaytiradi, chunki ko'rsatkichning nomi, davri, o'lchov birligi va konteksti mashina uchun aniqroq bo'ladi.

Business Intelligence va AI bir xil vazifani bajarmaydi. BI mavjud ko'rsatkichlarni strukturali va interaktiv shaklda ko'rsatadi, AI esa katta ko'rsatkichlar to'plamida oldindan aniq qoidaga sig'maydigan naqshlarni aniqlashi mumkin. Shuning uchun ular ketma-ket ishlaganda samaraliroq: avval hisob mantiqi va bazaviy ko'rsatkichlar, keyin anomaliya diagnostikasi, so'ng izoh va inson nazorati.

Raqamli transformatsiyada audit izi alohida ahamiyatga ega. Har bir ko‘rsatkich qaysi manba satridan olingani, formula qaysi versiyada ishlatilgani, threshold yoki benchmark qanday belgilanganini qayta tiklash mumkin bo‘lishi zarur. Moliyaviy hisobot tahlili kredit, investitsiya, dividend, restrukturizatsiya va soliq qarorlariga ta‘sir qilishi mumkinligi sababli, algoritmik signalni professional mulohazadan ajratib ko‘rsatish boshqaruv javobgarligini saqlaydi.

O‘zbekiston korxonalari uchun amaliy ketma-ketlik sifatida to‘rt bosqich taklif etiladi: moliyaviy ko‘rsatkichlar lug‘ati va ma‘lumot sifati qoidalarini standartlashtirish; ERP, elektron hisobot va tahlil platformasi o‘rtasida avtomatik ma‘lumot almashinuvini tashkil etish; koeffitsiyent, trend, benchmark va pul oqimi diagnostikasini BI paneliga integratsiya qilish; yetarli tarixiy ma‘lumot va nazorat mexanizmi mavjud bo‘lgandagina AI asosidagi anomaliya yoki prognoz modullarini qo‘shish.

Xulosa va takliflar.

Birinchidan, moliyaviy hisobot tahlilining raqamli transformatsiyasi oddiy avtomatlashtirishdan kengroq tushuncha bo‘lib, ma‘lumot manbai, strukturasi, tekshiruv qoidalari, analitik hisob-kitob, anomaliya diagnostikasi, vizualizatsiya va qaror nazoratini yagona jarayonga birlashtiradi.

Ikkinchidan, XBRL va IFRS Accounting Taxonomy moliyaviy hisobot elementlarini mashina o‘qiy oladigan shaklda standartlashtirib, ko‘p kompaniyali va ko‘p davrli tahlilning texnik asosini yaratadi. Bu koeffitsiyent, DuPont, pul oqimi sifati va boshqa tahlillarni avtomatik va takrorlanuvchi tarzda bajarish imkonini kengaytiradi.

Uchinchidan, BI, mashinaviy o‘rganish va tushuntiriladigan AI bir-birini almashtiruvchi emas, turli analitik qatlamlarni bajaruvchi vositalardir. Maqbul arxitektura — avval ma‘lumot sifati va buxgalteriya qoidalari, keyin avtomatik analitika, undan so‘ng AI signali va yakunda insonning professional xulosasi ketma-ketligidir.

To‘rtinchidan, DQ–IN–AU–AN–EX diagnostik matritsasi korxonaning raqamli tahlildagi zaif bo‘g‘inlarini aniqlash, texnologik investitsiyalar ustuvorligini belgilash va murakkab AI yechimlarini ma‘lumotlar infratuzilmasi tayyor bo‘lganidan keyin joriy etishga xizmat qiladi.

Beshinchidan, O‘zbekistonda moliyaviy hisobot tahlilining raqamli transformatsiyasini rivojlantirish uchun yagona analitik lug‘at, XBRLga mos ma‘lumot xaritasi, ERP/API integratsiyasi, avtomatik validatsiya, audit izi va foydalanuvchi vakolatlari tizimini bosqichma-bosqich shakllantirish maqsadga muvofiq. Natijada tahlil retrospektiv baholashdan erta ogohlantirish va boshqaruv qarorlarini qo‘llab-quvvatlovchi raqamli analitik tizimga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. IFRS Foundation. Digital financial reporting. IFRS Foundation, 2026. <https://www.ifrs.org/digital-financial-reporting/>
2. IFRS Foundation. IFRS Accounting Taxonomy 2025 to remain current for 2026 reporting. 2026.
3. Ochilov I. Raqamli texnologiyalar rivojlangan sharoitda buxgalteriya hisobini transformatsiya qilish: dolzarb muammolar va rivojlanish istiqbollari. Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil, 2025.
4. Axmedov H.R., Xudaynazarova I.O. Raqamli transformatsiya davrida buxgalteriya hisobi tizimining rivojlanishi. Modern Education and Development, 2025, 25(4), 188–191. DOI: 10.71337/inlibrary.uz.mead.85886.
5. Nissim D. Big data, accounting information, and valuation. The Journal of Finance and Data Science, 2022, 8, 69–85. DOI: 10.1016/j.jfds.2022.04.003.
6. Liaras E., Nerantzidis M., Alexandridis A. Machine learning in accounting and finance research: A literature review. Review of Quantitative Finance and Accounting, 2024, 63(4), 1431–1471. DOI: 10.1007/s11156-024-01306-z.
7. Hoag M.L., Swallow N.P., Weinberger A.S. Analyzing Open-Source XBRL Financial Statement Data: A DuPont Analysis. Issues in Accounting Education, 2025, 40(4), 161–173. DOI: 10.2308/ISSUES-2023-109.
8. Zhang C.A., Cho S., Vasarhelyi M. Explainable artificial intelligence (XAI) in auditing. International Journal of Accounting Information Systems, 2022, 46, 100572.

9. Sutton S.G., Holt M., Arnold V. The reports of my death are greatly exaggerated— Artificial intelligence research in accounting. International Journal of Accounting Information Systems, 2016, 22, 60–73.

10. IFRS Foundation. IFRS Accounting Taxonomy 2025. London, 2025.

Б.Сувонов Аналитические возможности цифровой трансформации анализа финансовой отчетности	B.Suvonov Analytical Opportunities for the Digital Transformation of Financial Statement Analysis
Аннотация. В статье исследованы аналитические возможности цифровой трансформации анализа финансовой отчетности. Оценено влияние XBRL, ERP, Business Intelligence, искусственного и объяснимого интеллекта на качество, оперативность и прозрачность анализа, а также предложены направления интегрированного цифрового анализа для предприятий. Ключевые слова: цифровая трансформация, цифровая финансовая отчетность, XBRL, бизнес-аналитика (Business Intelligence), машинное обучение, аналитический сигнал, автоматизированный анализ, объяснимая аналитика.	Abstract. The article examines the analytical opportunities of digital transformation in financial statement analysis. It evaluates the impact of XBRL, ERP, Business Intelligence, artificial intelligence, and explainable AI on analytical quality, timeliness, and transparency, and proposes integrated digital analysis directions for enterprises. Keywords: digital transformation, digital financial reporting, XBRL, Business Intelligence, machine learning, analytical signal, automated analysis, explainable analytics.

Bobir Kiyomidinovich Muftaydinov – Andijon qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar instituti doktoranti (DSc)

KORXONANING TO‘LOV QOBILIYATINI KOMPLEKS BAHOLASHDA QO‘LLANILADIGAN SKORING USULINING MAZMUNI

Annotasiya. Maqolada korxonaning to‘lov qobiliyatini kompleks baholashda qo‘llaniladigan skoring usulining mazmuni ochib berilgan. Bunda skoring usulining asosiy maqsadi, ushbu usulni amalga oshirish bosqichlari, ushbu usulning afzalliklari, uning kamchiliklari, qo‘llanilish sohalari kabi yo‘nalishlar ham qarab chiqilgan. Tadqiqot natijasida ushbu usulning qo‘llanilishi bo‘yicha taklif va tavsiyalar ham berilgan. Kalit so‘zlar: to‘lov qobiliyati, kompleks baholash, skoring usuli, korxona, bank mijozi, loyiha, qarz oluvchi, statistik ma’lumotlar, moliyaviy koeffitsientlar, tahliliy ko‘rsatkichlar, ball berish.
--

Kirish. Bugungi iqtisodiyotning globallashib borayotgan sharoitida qadimdan qo‘llanilib kelinayotgan ko‘pgina usullar mohiyati jihatidan eskirib, tezkor va aniq xulosalarni chiqarishga biroz yaroqsiz bo‘lib qolmoqda. Bunday sharoitda har bir sohada, xususan, iqtisodiy tahlilda ham zamonaviy usullardan foydalanishga ehtiyoj paydo bo‘lmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi farmonida quyidagi 5 ta ustuvor yo‘nalishlarni amalga oshirish masalasi ko‘zda tutilgan. Bunda “har bir insonga o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun munosib sharoitlar yaratish; barqaror iqtisodiy o‘sish orqali aholi farovonligini ta‘minlash; suv resurslarini tejash va atrof muhitni muhofaza qilish; qonun ustuvorligini ta‘minlash, xalq xizmatidagi davlat boshqaruvini tashkil etish; mamlakatni xavfsiz va tinchliksevar davlatga aylantirish ishlarini davom ettirish”¹. Ko‘rinib turibdiki mazkur strategiyada Yangi O‘zbekistonning maqsadi, ya’ni hamma narsa aholining tinchligi, farovonligi

¹Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги, «Ўзбекистон — 2030» стратегияси тўғрисида» ги ПФ-158-сонли фармони. // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 12.09.2023 й., 06/23/158/0694-сон.

❧ “SERVIS” ❧

Jurnal Samarqand iqtisodiyot va servis instituti tahririyat
bo‘limida nashrga tayyorlandi.

08.09.2026 yilda terishga berildi. 25.09.2026 yilda bosishga ruxsat etildi. Ofset
bosma qog‘ozi. Qog‘oz bichimi 60x84_{1/8}. “Times” garniturasini. Ofset bosma usuli.
Shartli bosma tabog‘i 15,6. Hisob-nashriyot
tabog‘i 14,68. Adadi 100 nusxa. Buyurtma №0169A/26

Samarqand iqtisodiyot va servis institutining
matbaa bo‘limida chop etildi.
Litsenziya № 025316.
Reestr № X-119112.

Manzil: Samarqand shahri, Shoxruh ko‘chasi, 60-uy.

© Samarqand iqtisodiyot va servis instituti, 2026.